

Helyénvaló tanulságok.

— Felolvasás az Orsz. Középiszkolai Tanáregyesület kolozsvári körének 1915. évi közgyűlésén. —

Irta: **Dr. Kiss Ernő.**

Diadalmas fegyvereink még nem pihennek. De bár még forr a harcok vészes áradata, bár tart a gigászi küzdelem, bár omlik a drága ifjú vér, bár ott dobban utolsót sok ifjú kebel a támadások viharában, bár sajognak az anyák, az özvegyek, az árvák szivei: a háború még sem üli többé lelkünket mindent lenyűgző erejével, nem foglalja le a gondolkodásunkat hatalmas gyötrelmeivel. Mintha a próbát, az iszonyatos nagy próbát kiállottuk volna már és tűrésben és erőben, reményben és hitben megedzve nyugodtabban tudnánk már számot vetni magunkkal. A pusztulás és gyász és halál megrendítő hatalmát legyőzte a diadalmas élet a maga mindennapi követelményeivel, multba fogantozó törekvéseivel, jövőbe vetett reménységeivel. Ugy kell lenni, hogy az erő, mely fiaink izmait acélozza meg a lövőárkok mélységeiben és a hegységek magasságain, nyirkos hidegben és fagyasztó jegek között, feneketlen sárban és öles hóban, visszaáramlik legalább feleslegének néhány atomjával ide mi közénk és segít a békés munkálkodás kicsinyes és nagy, aprólékos és fontos mindennapiságainak elvégzésében.

Hogy nekünk, az iskola munkásainak, mennyi magunkkal való küzdelembe került, míg megtaláltuk azt a lelket, mely munkánkhoz okvetetlenül szükséges, nem akarom itt fejtegetni. Csak azt emelem ki, hogy mihelyt megindult a rendes munka, rögtön megindultak azok, az eseményekre irányuló megfigyelések is, melyek arra céloztak, hogy munkánkra nézve tanulságokat vonjanak le belőlük. Ez természetes is. Mert hiszen a mi munkánk a jövőre irányul. Minden lépésünkkel, minden mozdulatunkkal, minden szavunkkal a jövőt alakítjuk, fejlesztjük és építjük vagy rontjuk a gyermek lelkében. Nem hagyhatjuk tehát kiaknázatlanul az ilyen nagy világ-

kataklizmát, mint aminőt megértünk, anélkül, hogy önkénytelenül is ne keressünk, mit lehet, vagy mit érdemes, vagy mit kell megtanulnunk belőle, hogy nevelő munkánk hasznosabb, áldásosabb legyen.

És bőven termettek a tanulságok, olyanok, melyek a középiskola szellemét illetik, vagy melyek egyes tárgyakra vonatkoznak, olyanok, melyek általános pedagógiaiak, avagy részletes didaktikaiak, olyanok, amelyek gyökeres reformok vagy félénk tapogatózások, olyanok, melyek figyelmet érdemlő bölcsességek, vagy megmosolyogni való bolondgombák.

Korántsem akarom ez alkalommal a számukat növelni, még csak az sem a célom, hogy sorra vegyem őket. Csak ki akarok emelni közülök néhányat, melyek szerény felfogásom szerint érdemesek arra, hogy foglalkozzunk velük, a magunk tanító-nevelő eljárásának helyesebbé, jobbá tétele kedvéért is, általánosabb szempontból is. Ezeket a tanulságokat bátorkodtam helyénvalóknak nevezni.

Első helyre teszem, mint a háború egyik nagy tanulságát azt, hogy ez a mi sokszor leszólt, sokszor támadott középiskolánk, a mai nagy viharban olyannak bizonyult, hogy tisztelettel kell meghajolni előtte. „Ennek a sokat ócsárolt magyar középiskolának mégis csak valamelyes derekas nevelő munkát kellett végeznie a közelmúltban, hogy olyan megbízható, szilárd lelkű és acélos izmú nemzedék nőhetett fel, mint aminőknek a magyarság a háború véres mezején mutatkozott. Tartalékos tisztjeinknek és iskolázott egyéves önkénteseinknek olyan tisztelet jár ki, amilyennek lelkünk csak örülni tud.“ Ha egy közülünk való tanárember (*Raj* Ferenc, a budapesti VI. áll. főreál 1414—15. évi *Értesítőjében.*) állapítja is ezt meg ily határozottan, nem lehet nem idéznem — bár már egyszer idéztem is,¹ — szavait, mert a teljes igazság szól belőlük hozzánk. De ugyanezt hirdeti közoktatásügyünk egyik vezető szelleme, *Fináczy* Ernő is, a M. Paedagógiai Társaság 1915. okt. havi ülésén. (*Magy. Paedagógia* 1915. 9. 533.)

Nem elég azonban csak jól eső büszkeséggel elkönyvelnünk e tanulságot. Meg kell állapítanunk, hogy e középiskolának főpillérei nemzeti múltunk kultuszán, a keresztény, konzerváló erkölcsön és a klasszikus humánizmuson épülnek föl. Ezek azok, melyek

¹ Tanáregyesületi Közlöny 1915. 168.

fönntartják és csak e háromra támaszkodva tud megoldani nagy feladatokat. Nemcsak a mai világháború óriási erőmegfeszítései bizonyítják ezt a mai iskoláról, de ennek ugyane pillérek nyugvó elődjéről, a múlt század 30-as, 40-es éveinek középiskoláiról is ezt tanítja a történelem, mivel az volt az, mely az 1848—49-ki dicsőséges erőpróbára fölnevelte a férfiakat és az ifjakat.

A történet bizonyosságával támogatott mai tanulság kétszeresen becses. Mégis nem e főpilléreket érték-e a leghevesebben azok a támadások, melyek a nagy háborút megelőző években annyi fölényes elbizakodottsággal, oly nagy szavakkal, akkora szent meggyőződés sugalta türelmetlenséggel érték a középiskolát, hogy mi, szegény ideálokért lelkesülő filiszterek, szánkat se mertük kinyitni és félénken sarokba húzódva, remegve kértünk bocsánatot, amiért élni bátorkodunk még. Bonus, Gurlik, Pudor és a „nagy“ Ostwald a németeknél,¹ nálunk, — épp itt e körben — Ápáthy és a *minorum gentium* üres, de annál szajásabb falkája a szabadság, a haladás, a természettudományi elbizakodottság, a nemzetközi szolidaritás és az életre nevelés örve alatt a legvaskosabb materializmus nevében támadták az iskolát, szellemét és kivált a humanista tárgyakat, kiforgatni igyekeztek mivoltából a történelmet, multunk dicsőségének tanítóját és gúny tárgyává tették a hazaszeretetet. Támadásaik nem szüntek ma sem és bizonyára megújulnak még a béke napjaiban. De már nem bújunk el előlük s ha utcai lármájukban nem követjük is őket, lesz erónk és bátorságunk megvédelmezni a mai középiskolát.

De nehogy azt gondolja valaki, hogy most már azt hisszük, hogy ez a mai középiskola tökéletes. Érezzük és tudjuk fogyatkozásait, valljuk, hogy akad javítani való rajta; nem akarunk a múlt hagyományaiba burkolózni és mereven ellenszegülni minden haladásnak, minden reformnak. Tudjuk, hogy most van készülöben alapos reformja, vagyis inkább csak halljuk ezt. Mert tudni róla vajmi keveset tudunk. Ha nem egészében is, de a tanárság általában nincs tájékoztatva a készülö reformról. Roppant sajnós dolog ez, mert nemcsak bizonytalanságban vagyunk a reform alapjairól, s amit hallunk róla, mint pl. mostanában is a bécsi *Fremdenblatt*-ból, — hiszen az term észetes, hogy előbbre való egy bécsi riporter tájékoztatása, mint a magyar tanárságé, — az nem igen biztató; hanem

¹ V. ö. *Magyar Paedagógia*, 1915. 531—532.

úgy tűnik fel a dolog, mintha nekünk, az egyszerű munkásoknak, semmi szava sem lehetne hozzá. Igen helyes volt, hogy Egyesületünk legutóbbi (dec. 18.) igazgatósági ülése szóba hozta e dolgot, de félős, hogy azok „a bizonyos nehézségek“ továbbra is útját állják, hogy e reformtervezetet előbb is láthassuk, mintsem ránk parancsolják.

A háború másik helyén való tanulsága az, hogy kiábrándultunk több dédelgetett bálványunkból. Ilyen volt, hogy nagyon belevoltunk szerelmesedve a franciák kulturájába és szellemébe. Nehogy félreértessem. Magam is bámulom a francia műveltséget és hódolattal vagyok eltelve az iránt, amit e nép az irodalom, a tudományok és művészetek terén nagyot és szépet alkotott. De be kell látnunk, hogy sok olyat alkotott, aminek utánzása nem egy egészséges és élni akaró népnél való. Szellemének könnyedségével és dialektikájának retorikus csillogásával kápráztatott el bennünket; nagy eszméket dobott bele a világba, melyeket az emberi haladás és komoly, öntudatos, nemzeti fejlődés egyedül lehetséges alapjainak fogadtatott el. A német kultúra nem oly csillogó, de alaposabb; a német eszmék nem oly tündöklők, de hasznosabbak. Tanuljunk tehát a németektől alaposítást, meleg szívet, komolyságot, kitartást, lélekben és testben derekassá válást, s tanuljuk meg, hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség csillogó nagy eszmék, de csak elgondolva; a valóságban, a rend és az igazság az, ami fenntart és éltet.

Kiábrándultunk az örök béke bálványából is. Én ugyan nem hittem benne eddig sem; de voltak ábrándozói, nagyok, tiszteletre méltók. Az iskola ajtai is megnyitáltak előtte s békenapot ültek évenként tanítványaink, már ahol ültek. A világháború megtanít rá, hogy nem a békére, a háborúra kell készülnünk, nem a háborúért magáért, hanem nemzeti létünk megszilárdításáért. A nevelésnek azért a férfias erényekre, a testben, lélekben való edzettségre kell törekednie. Így majd visszanyeri igazi nevelő értékét a tornázás, mely a sportok túltengő végzetességei felé kezdett útjából kitérni és minden ambícióját a labdarugásba helyezte. Így majd nem az emberi barbárság irtani való példái lesznek multunk nagy háborúi, hanem ősünk harci erényeinek és férfias elszántságának örök hirdetői.

E tanuláshoz szorosan kapcsolódik a harmadik: mivel a háború az ember összes, testi, érzelmi és erkölcsi erőinek teljes

kifejezését követeli, arra kell nevelnünk a gyermeket, hogy alkalmas legyen az erő kifejtésre. Itt már nem egyes tárgyakra, főként nem a tornázásra gondolva, hanem arra, hogy egész tanító és nevelő munkánkban követeljük meg a tanulótól, hogy komoly munkát végezzen. A testi erő fejlesztésére most már kellő gondot fordítunk. A tornázás rendes tárgya, az ugynevezett játékdélutánok rendszeresítésével elég idő is esik reá; komolyságán az utóbbi évek játékszenvedélye és a svédgimnásztika kísérletei csorbát ütöttek ugyan, de hihető, hogy a háború után mint katonás nevelés a katonás gyakorlatok behozatalával még nagyobb lendületet vesz. De amíg a testi erő fejlesztésére ilyen kellő mértékben gondoltunk, nem jutott eszünkbe, hogy a szellemi erőket is mind nagyobb és nagyobb feladatok elé állítsuk, kitartóbb munkára fokozzuk a figyelmet, lehetősen megedzük az emlékezetet, elmélyítsük az értelmet, szóval, hogy komoly munkával, vagy helyesebben az iskolai munka komolyságával fejlesszük. S történt mindez azért, mert ajkunkon szívünk legszebb érzelme, a szeretet, jelszóvá lett, pusztán jelszóvá. A jelszó természete azt követeli, hogy ne igaz értelmű és jelentősége szerint értsük a szót, hanem úgy vegyük, ahogyan leg-tetszetősebb. A szeretet mint jelszó nem is azt jelenti most már, hogy igyekezzünk a gyermeket jövő életpályájára úgy előkészíteni, hogy felszerelve minden hasznos ismerettel, megedzve testi, szellemi és erkölcsi erejében bátran és bizton induljon útjának, útja akadályainak; hanem azt jelenti, hogy a gyermek jelenében hárítsunk el minden fáradságot, óvjuk minden erőfeszítéstől, vagyis minden munkától, mert nem erőfeszítés-e a legkisebb munka is, igyekezzünk megkönnyíteni minden feladatát, tegyük játékká előtte a tanulást és kellemes szórakozássá azt, ami komoly kötelesség. Ez a szeretet mulatóhellyé teszi az iskolát, játékká súlyosítja a tanítás-nevelés munkáját. Ez nem szeretet, hanem bűn, vagy legalább is visszája annak a szeretetnek, melyel a tanítónak el kell telnie: szeretetnek hivatása, munkája, tárgya iránt, szeretetnek a gyermek iránt, telve féltő gonddal minden lépte, telve aggodalommal jövője iránt, telve erős akaratval, hogy e jövő sejtett küzdelmeire minél edzettebbé tegye. Ez a szeretet nem játékos, de komoly, nem elnéző, de követelő, nem kényeztető, de célt tekintő, nem érzelő, de megértő, nem az ajkon forog örökké, de a szívből árad ki, nem szabadjára hagyja az akaratot, de irányítja, nem játékot játszik, de munkát követel. Ez a szeretet az, mely tudja feladatát és nem irtózik elérésének eszközeitől sem.

Ez a szeretet, az igazi és nemcsak színe az igazinak, kell a mi munkánkhoz, mert csak ezzel oldhatjuk meg a nevelés nagy feladatát, melyre e rettenetes háború olyan élesen rá világított: tanulással megmivelt, tudással fölszerelt értelem, gyakorlott és nem tétovázó emlékezet, nemesen érző és helyes magaszeretetből kisarjadt altruizmussal ékes lélek, a kötelességnek mindennél többre becsülése, a tekintély tisztelete. E feladat elérésére az egyetlen eszköz a komoly munkára szoktatás, ennek pedig egyedüli helyes módja az *educatio strenua*.

Szinte idegenül hangzik e szó, oly keveset emlegettük egy idő óta, annyira elszoktunk tőle. Én sem kívánom, hogy a régi szóval régi fogalmát is felújítsuk. Sohasem volt helyes a tanulónak rabszolgákká süllyesztése, tulságos elcsigázása, vasfegyelem alá fogása, még túlterhelése sem. De, — hogy egy igen közönséges példát hozzak fel, — az sem lehet helyes, hogyha 5 sor latin szövegnek könyv nélkül való megtanulása ellen már szót emelni mernek a tanulók, — mikor mi annak idején, — fájdalom már régecskén, — átlag 20—25 sorral birkóztunk meg óráról órára. Vagy nem tapasztalhatta-e már egyikünk, másikunk, hogy a három részletben föladott *Szózatot* még a negyedik órán is fele osztály nem tudta? Pedig a gyermek, nagy átlagában, szeret tanulni, vágyik a foglalatosság után, — de hát játszva tanítjuk oly szép eredménnyel, hogy lassanként V—VI. osztályos korára teljesen elszokik a munkától, s ha ilyenkor, kivált ha új tanár kerül hozzájuk, komoly munkát követelnek tőlük, lázonganak, elkeserednek és — szeretet után kiabálnak!

Komoly munka tanár és tanuló részéről, ez az *educatio strenua* mivolta.

Dicselkedve emeltem ki az imént, hogy a világháború igazolta a középiskolát. A most mondottak után is állok mellette, ha ellenmondás látszik is a két állítás között Mert az első állítás a középiskola egész rendszerére vonatkozott általánosságban, a mostani megállapítás pedig, ha lényegét érint is, inkább a nevelő és tanító munkára vonatkozik. És lennének-e árnyak a fényes képen, mint ahogy most vannak, s nem a mi fiainkat emelné-e a hír, a dicsőség legmagasabb polcára, mint ahogy most a németeket állítja oda, ha nálunk is, mint náluk, nem játszva, hanem komoly kötelességtudással végeztük volna hivatásunkat. Ezért én, megvallom, ezt a tanulást a legfontosabbnak tartom, s örömmel állapítom

meg, hogy mások is fölismerték és kifejezték ennek fontosságát. Így különösen *Stuhlmann* Patrik dr. igen sok eszmét megpendítő, tanulságos értekezésében (*Kassai prem. főgimn. Értesítője* 1914/15.); de sajtóságos, hogy mégis mily kevesen mertek rámutatni azok közül, akik az *Értesítők* tanúsága szerint értekezésekben, vagy alkalmi beszédekben egyébként oly elmélyedő gonddal igyekeztek a háború nevelő hatását fejtegetni.

Végezetül még egy tanulságra akarok röviden rámutatni. Számtalanszor olvashattuk még egyszerű riportokban is, hogy a német katona tudja, miért harcol és hogy öntudatosan teljesíti minden kötelességét. Ugyancsak számtalanszor megállapították azt is, hogy az egész német nép a front mögött is fenntartás nélkül teljesíti kötelességét.

Katonáinkról most ne beszéljünk; de vessük tekintetünket saját magunkra, az itthonmaradottakra és tegyük föl a kérdést: teljesíti-e itthon mindenki kötelességét. Nem felelek e kérdésre, hiszen mindnyájan tudjuk, mit kellene reá felelnem.

Miért van e nagy különbség a két nép között? Sok mindefféle okból bizonyára, de e sok mindefféle ok legnagyobb részt okozata annak a fő oknak, hogy nem vagyunk ránevelve az állampolgári kötelességekre.

Az állampolgári nevelés eszméje a németeknél jóval a háború előtt érlelődni kezdett; nálunk is esett szó róla, de csak elvétve. A háború megérlelte a gondolatot és szinte kötelezően állította eléünk, hogy megtanítsuk tanulóinkat azokra a jogokra és kötelességekre, melyek az államot illetik és azon jogok gyakorlására és azon kötelességek teljesítésére, melyeket neki, mint állampolgárnak gyakorolnia és teljesítenie kell.

Messze vinne, ha mindezt bővebben fejtegetném; elégnék tartom felhívni a figyelmet Miklóssy István tanulmányaira (*Magy. Középiskola* 1914. évf.) s utalni *Friml* Aladár dr. összefoglaló értekezésére a budapesti VIII. ker. áll. főgimn. 1914/15. évi *Értesítőjében*. Mivel azonban az eszme igen fontos, bátorkodom rámutatni arra, hogy mielőtt azon döntenének, új, önálló tárgyként illesszék-e bele a középiskola tárgyai közé az állampolgári nevelést, vagy mielőtt magasabb rendület intézkedne tanításáról, — már most, nyomban, be lehet vinni iskoláink tárgyai közé és különösen a történelem és földrajz tanárai igen sok alkalmat találhatnak ez ismeretek közlésére.

A történelem tanára a IV. és a VII. osztályokban talál jó alkalmat az állampolgári nevelésre. A IV.-ben befejezi hazánk történetét, melylyel, ha kissé siet, az év végén csaknem egy hónapot nyerhet arra, hogy az állampolgári jogokat és kötelességeket megismertesse és a tanulók tudatába vigye. A VII. osztályban az új kor történetének tanítása nyújthat alkalmat, hogy a legujabb idők történetének vázolása közben a mai nagy háború okait kifejtsé és nyomatékosan rátérjen az állampolgári jogokra és kötelességekre.

A földrajz körében kissé bajosabb a dolog, főként azért, mivel a három legalsóbb osztályban nyújt csak alkalmat. De itt az egyes helyekhez fűződő történelmi emlékek fölhasználása mutatkozik helyesnek, ha nem rendszeres, de példák útján való tanításra. Egyébként a földrajz tanításának reformja a háború tanuságai után bizonyosan reform alá kerül ismét és már fölhangzott a törekvés, amint a *Közlöny* legutóbbi számának egy rövidke tudósítása jelzi, hogy a reform úgy történjék, hogy a földrajz tanítása az állampolgári nevelés szolgálatába is állíttassék.

A háború soknemű tanulságai közül ezeket bátorkodtam emlékezetembe idézni, mint helyénvalókat. Az első tanulság, hogy mégsem olyan rossz a mi középiskolánk, mint hirdették, örömmel tölthet el; a második és harmadik eszmélkedésre és hivatásunk komoly felfogására serkenthet; az utolsó új, gyakorlati feladatot tűz elénk, melynek fontossága megéri a fáradságot, melyet társaink közül a hivatottak reá fordítanak.*

* Ennek az élénk tollal és jól látó szemekkel megirt kis értcekezésnek vezető gondolataival egyetértünk. De nem tehetjük, hogy meg ne jegyezzük, hogy az *educatio strenua* és a szeretet nem zárják ki egymást. Minden nevelő eljárásnak legfőbb elve és parancsa a szeretet, persze, nem az, melyet a felolvasó jogosan perhorreszkál, hanem az az apai szigorral és jósággal párosult szeretet, mely előtt mindig a tanuló és nem a tantárgy érdeke áll előtérben. (Szerk.)

Iratlan és írott törvények.

Irta: **Dr. Tóth György.**

Az ember gondolatvilágát a nagy mindenségről alkotott fogalmak töltötték be mindig és a fokozott életküzdelmek dacára ma is egész lelki világunkat a megismerés gondolata tartja fogva. Az ősember gondolat-csirája és a mai fejlődésig való jutásban előállott gondolatok mind arra irányulnak, hogy feleletet kapjunk a világegyetemről. Az ősember gondolata a legközvetlenebb észlelésekre kereste a feleletet ugyan, de ebben a keresésben a nagy ismeretlenség végső titkának a keresése rejlett.

A tudományok igazságaiban kapott feleletek által mi mennyivel jutottunk közelebb a megismerésben? Vajmi kevéssel! Gondolataink, kifejezési képességeink megszaparodtak, de tudásunk a nagy kérdésre nézve nem végső igazság.

A természetről való fogalmunk rendkívül szűk maradt s a mindenséget még főbb körvonalalaiban sem tudjuk áttekinteni, nemhogy az összes tünemények valamiféle *alapformáját és abszolút ősforrását megismerhetnők.*¹

Épen ezért a tulhajtott természettudományias gondolkodást mélyebben vizsgálva, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy az ember szellemi funkciója ezt az irányt tulbecsülte. A természettudomány sokkal több meglepetéssel szolgált, mint elfogadható igazsággal.

A természeti tüneményeket a tudomány megmagyarázza ugyan, de mindig az észleletek alapján. Az észleletek formulázva adják a természeti törvényt, de az ember által konstruált törvényt. Nem a természet abszolút igazságát ismerjük meg a természeti törvényekben, hanem relatív ismereteinket formulázzuk úgy, mintha örök törvény volna. Pedig ha észlelő képességeink megváltoznak, vajjon nem fog-e megváltozni a megkonstruált természeti törvényre vonatkozó felfogásunk is?

¹ Pauler Ákos: Az ismeretelméleti kategóriák problémája 1904.